

יסודות ההלכה

- א. מצוות ביעור המעשרות נוהגת בשנת השמיטה, בערב שביעי של פסח[1].
- ב. מצוות וידידי המעשרות נוהגת ביום שביעי של פסח בשעת המנחה.
- ג. וכך כתב הרמב"ם (מעשר שני פי"א א ה"ז): מצות עשה להתוודות לפני ה' אחר שמוציאים כל המתנות שבזרע הארץ, וזהו הוא הנקרא וידידי מעשר.
- אימתי מתודין? במנחה ביום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית, שנאמר (דברים כו יב): "כי תכלה לעשר...". כיצד הוא עושה? אם נשאר אצלו תרומה ותרומת מעשר – נותנה לכהן, מעשר ראשון – נותנו ללוי, מעשר עני נותנו לעניים. נשאר עצלו פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדייתן – הרי זה מבער אותן ומשליך לים או שורף.
- ד. המצוה כוללת גידולים חקלאיים החייבים בתרומות ומעשרות, שגדלו מן השנה הרביעית ואילך, והוא הדין להפרשת חלה וחילול נטע רבעי.
- ה. מצוה זו יכולה להיות מעשית בייחוד בדברים הבאים: פירות הבאים מקירור, הדרים (מאדמות שלא נמכרו לגוי), גרעינים, קטניות (שגדלו בארץ), בטנים ומוצרי תעשייה. מצוות ביעור המעשרות אינה נוהגת בירקות טריים שגדלים בשנת השמיטה.

ביעור המעשרות למעשה

- ו. מי שיש ברשותו בצק או מיני מאפה שלא הופרשה מהם חלה צריך להפריש מהם חלה ולשרוף אותה כדין, למרות שאינו מתכוון לאכול מאותם מיני מאפה[2].
- ז. מי שיש ברשותו פירות שיתכן שהם נטע רבעי צריך לפדות אותם על מטבע למרות שאינו מתכוון לאכול מהם[3].
- ח. מי שיש ברשותו תוצרת חקלאית שאין ודאות שהופרשו ממנה תרומות ומעשרות כדין צריך להפריש ממנה תרומות ומעשרות ולפדות את המעשר השני עד אז, למרות שאינו מתכוון לאכול ממנה.
- ט. החובה להפריש תרו"מ עד זמן הביעור קיימת ביבול שגדל בארבע השנים האחרונות, לפי הפירוט הבא[4]:
1. ירקות שנקטפו בין ראש השנה של הרביעית לראש השנה השביעית.
 2. פירות שהגיעו לשליש גידולם בין ט"ו בשבט של השנה הרביעית לראש השנה של השביעית[5].
 3. קטניות שהגיעו לשליש גידולן בין ראש השנה של הרביעית לראש השנה של השביעית.
- י. כאשר מפרישים תרו"מ מיבול החייב בתרו"מ בוודאות (טבל ודאי), יש לברך על הפרשה ועל חילול המעשר השני, ובשעת הביעור יש לנהוג כדלקמן:
1. את התרומות[6] (תרומה גדולה ותרומת מעשר) יש לתת או להקנות לכהן. משקים המפנים את התרומה לרפתות של כהנים יקפידו להקנות עד תאריך זה את התרומה לאותו כהן[7]. אדם המפריש תרומות ומעשרות בביתו יקפיד להוציא את התרומה מביתו (ניתן להניח אותה עטופה בניר בתוך שקית נילון סגורה בפח האשפה מחוץ לבית).

2. את המעשר הראשון יש לתת או להקנות ללוי[8]. לאחר הקנין ניתן לקנות ממנו את המעשר בחזרה.
3. את המעשר השני יש לחלל על מטבע חוקי בשווי של פרוטה ורבע לפחות. שווי פרוטה נמדד לפי ערך של 1/40 גרם כסף.
4. כמו כן ניתן לחלל גם על מאכל[9], כגון סוכר, השווה לפחות פרוטה ורבע.
5. את מעשר העני יש לתת או להקנות לעניים. לאחר הקנין ניתן לקנות מהם את המעשר בחזרה. וכן מי שיש בידו מעות של מעשר עני עליו לתת אותן מיד לעניים.
- יא. פירות החייבים בתרו"מ מספק ("ספק טבל") יש להפריש מהם תרומות ומעשרות (ללא ברכה) עד זמן ביעור המעשרות, אבל אין בהם חובת נתינה לכהן, ללוי ולעני. את התרומה ניתן לעטוף בנייר ולהניח בשקית נילון בפח האשפה בבית. פירות שיש ספק לאיזו שנת מעשר הם שייכים – יש להפריש מהם את שני המעשרות (מעשר שני ומעשר עני), מספק[10].
- יב. מי שנשארו בידו מטבעות ששימשו לפדיון מעשר שני או נטע רבעי יכול לחלל אותן על מטבע, ובזה יוצאות מטבעות המעשר שני או נטע רבעי לחולין.
- נוסח החילול הוא כדלקמן: "כל מטבעות מעשר שני והרבעי שברשותי, בתוספת חומש – מחוללים על מטבע זה". את המטבע החדש, שיש בו כעת קדושת מעות מעשר שני – יש להשמיד ע"י זריקה לים, שריפה באש או מחיקת צורתו[11].
- יג. כמו כן ניתן לקחת סוכר בשווי הגדול מפרוטה, ולחלל עליו את המעשר השני ברשותו[12]. לאחר מכן יש להמיס את הסוכר ולשפוך את המים[13].
- יד. מי שיש בידו מטבעות מדרגות שונות של חיוב צריך לקחת מטבע השווה כמה פרוטות ולומר בנוסח החילול שכל דרגת חיוב תהיה מחוללת על פרוטה נפרדת[14].
- טו. לאחר החג יש להכין מטבעות חדשים לחילול מעשר שני ונטע רבעי, או להימנות על 'בית האוצר' (קרן המעשרות). לצורך הכנת המטבעות יש להיוועץ ברב.
- טז. קופסאות שימורים שנקנו במקום שיש עליו השגחה, אך יש חשש שמא קרתה שם תקלה ולא הפרישו מהן תרו"מ אינו צריך לקיים בהן את מצוות ביעור המעשרות[15].
- יז. קופסאות שימורים שלא הפרישו מהן תרו"מ יש לפתוח כל אחת מהן בזמן הביעור ולעשר אותה כדיון. בשעת הדחק, אם הקופסאות זהות ומאותו תאריך ייצור – מותר לפתוח קופסה אחת ולהפריש ממנה על השאר[16].
- אם אין אפשרות לפתוח את הקופסאות מבלי לגרום נזק – אפשר להפקיר אותן בפני שלושה חברים (שיודע שלא יזכו בפירותיו). לאחר ההפקר עליו להודיע שאינו רוצה לחזור ולזכות באותן קופסאות למרות שהן ברשותו. כשירצה לפתוח את הקופסאות – יתכוון לזכות בהן ואז יוכל לקיים בהן את מצוות ביעור המעשרות[17].
- יח. אין לקיים את סדר ביעור המעשרות ביום טוב[18].
- יט. עבר ולא הפריש תרו"מ או שלא נתן את המתנות לבעליהן אין הפירות נאסרים[19], ויש לקיים בהם את מצוות ביעור המעשרות מיד. אולם פירות מעשר שני ונטע רבעי שעבר עליהם זמן הביעור מבלי שקיימו בהם את מצוותם נאסרים בהנאה ואין להם שוב פדיון[20]. והוא הדין למי ששכח ולא חילל את מעות המעשר שלו, שאסור לו להנות מהם יותר.
- כ. נשים חייבות במצות ביעור המעשרות, אך לא במצות וידידי[21].

ידידי מעשרות

כא. מצוות וידידי מעשרות אינה נוהגת בזמן הזה[22].
 כב. מן הראוי לקרוא את פרשת וידידי המעשרות גם בזמן הזה, זכר למקדש[23]. נוהגים לקיים את הקריאה ביום שביעי של פסח, סמוך לתפילת מנחה, ברוב עם.
 כג. המנהג המקובל הוא לקרוא את הפסוקים מתוך חומש[24]. ויש הנוהגים לקרוא מתוך ספר תורה (ללא ברכות)[25]. ומצוה מהמובחר שכל אחד יאמר את הפסוקים בעצמו[26].

סדר וידידי מעשרות

כד. קוראים את הפסוקים מפרשת "כי תבוא" (דברים כו, יב-טו):
 "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר, ונתתה ללוי לגר ליתום ולא למנה ואכלו בשעריך ושבעו. ואמרת לפני ד' אלקיך: בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי לגר ליתום ולא למנה, ככל מצותך אשר צויתני, לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת, שמעתי בקול ד' אלקי עשיתי ככל אשר צויתני. השקיפה ממעון קדשך מן השמים, וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש".
 כה. יש אומרים גם משנה זו (מעשר שני פ"ה מ"ג):
 "השקיפה ממעון קדשך מן השמים" – עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתנו.
 "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל" – בבנים ובבנות. "ואת האדמה אשר נתת לנו" – בטל ומטר ובוולדות בהמה. "כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" – כדי שתתן טעם טוב בפירות.

כו. לאחר קריאת הוידוי, יש מוסיפים תפילה זו:

יהי רצון מלפניך ד' אלהינו וא-להינו, כשם שזכינו לקיים מצוות ביעור מעשרות וידידי מעשרות כן יזכנו הקב"ה לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות מהתורה, וכן מצוות ביעור מעשרות מן התורה בביאת גואל צדק ובבנין בית המקדש במהרה בימינו. אמן, כן יהי רצון.

[1] ס"מ"ג (עשין קלו); רמב"ם שו"ע (יו"ד שלא סעי' קמד); שנו"א (מע"ש פ"ה מ"ו); אחרית השנים (פרק ד עמ' 28, פרק ה סעי' לא).

יש שנוהגים להפריש ולבער קודם יו"ט ראשון של פסח: רש"י (דברים כו יב); יראים (קעט, רסב); ערוך (ערך בער). ועי' המעשר והתרומה (פרק א, ציונים ס"ק קמה).

[2] מע"ש (פ"ה מ"י).

[3] עי' כרם ציון (הלכות פסוקות ערלה פרק יט, גידולי ציון ס"ק כז) שאפילו הנלקט בשביעית (ולא רק של ששית) חייב בביעור מעשרות.

[4] עי' המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק ק). פירוט קביעת התאריכים להפרשת תרו"מ עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הצבורית" (פרק יט סעי' 2-1). יש להקפיד שלא להפריש מיבול שנה אחת על יבול של שנה אחרת.

[5] בשמיטה קובע ראש השנה את שנת המעשר גם באילנות. לעומת זאת, בזמן ביעור המעשרות הבא, לאחר השמיטה, בפסח שנה X, יהיה התאריך הקובע ט"ו בשבט שנה X.

[6] פירוט והרחבת הדברים, עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית (פרק יג סעי' 4-1).

[7] מכיון שאותו כהן הוא מ"מכירי כהונה" יש בעיה של גזל בהקנאה לכהן אחר.

- [8] לדעת רוב הפוסקים חובה לתת את המעשר הראשון ללוי גם בזמן הזה. ולדעת החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק יב) אין לתת את המעשר ללוי. ועי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יד סעי' 5). הנהוגים עפ"י דעה זו אינם חייבים בנתינת המעשר ללוי גם בזמן ביעור המעשרות.
- [9] ספר ארץ ישראל (עמ' קיט-קכ סעי' א-ג והע' 2, עמ' קכא הע' 1) עפ"י רמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ב וה"ג); שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלז). וכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א. וכך הורה הגר"ש ישראלי שניתן לחלל מעות מעשר על פרי שאין בו קדושת שביעית. ולדעת הראב"ד (שם) אין מחללים פירות מע"ש אלא על כסף.
- ויש שפקקו בחילול על דבר מאכל מסיבות נוספות: עי' ספר ארץ ישראל (שם); המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק נו); כרם ציון (הלכות פסוקות תרומות פרק מא סעי' יד-טו); הגרש"ז אייערבך (גידולי ציון שם ס"ק ה).
- [10] עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יט הע' 1).
- [11] רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ח); שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלג, סי' רצו סעי' ו); אמרי יושר (דברים ופסקים מהחזו"א אות כ). באחרית השנים (פרק ד עמ' 30) כתב שאסור לקבור פירות בשעת ביעור המעשרות. ואילו בספר עשר תעשר (הלכה רצד) ומשפט כהן (סי' נה אות ב סעי' א) הקלו לקבור. ועי' המעשר והתרומה (פרק א, ציונים ס"ק קסט).
- [12] ראה לעיל (הע' 9). ובמקרה זה יודה גם הראב"ד לדברי הרמב"ם.
- [13] ספר ארץ ישראל (עמ' קכא הע' 1).
- [14] חזו"א (דמאי סי' ג ס"ק טז); מנחת שלמה (סי' סג ד"ה וגם, סי' סז אות טו, סי' עא אות טז).
- [15] עי' דמאי (פ"ב מ"ב) שהדמאי אין לו ביעור. וכתב במנחת שלמה (סי' סב אות ג) שמקרים אלו הם לכל היותר דמאי, ואין להחמיר בהם כספק טבל.
- [16] בשעת הדחק אפשר להקל שלא להפריש מהמוקף, אולם צריך שיהא באותה דרגת חיוב.
- [17] מנחת שלמה (סי' סה); שו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קיז). במנחת שלמה העלה סברא שיש להפקיר קודם יו"ט ראשון של פסח, כדי שלא יחול חיוב ביעור מעשרות קודם לכן. ועי' אחרית השנים (עמ' 66). כן יש לשקול את דרך ההפרשה ע"י "ברירה" בקופסאות סגורות.
- מעיך הדין אין צורך לבער תבשיל של מעשר שני ונטע רבעי, שהתבשיל כמבוער. וכן יין ותבלין הרי הם כמבוערים: מע"ש (פ"ה מ"ו); רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ט). ועי' המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק פט).
- [18] תו"ט (מע"ש פ"ה מ"ו); אחרית השנים (פרק ד עמ' 28). ועי' משפט כהן (סי' נה אות ב סעי' א).
- [19] מנחת חנוך (מצוה תרז); אחרית השנים (דבר אליהו עמ' 62); מנחת שלמה (סי' סה אות ב); אמרי יושר (עמ' קנב).
- [20] שער המלך (מאכלות אסורות פ"י ה"ט ז); רש"י וגר"א (מע"ש פ"ה ה"ה); תורת הארץ (פ"ג אות נג-נד). והחזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה ונראה) הקל בכך. ועי' מנ"ח (מצוה תרז); המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק צז).
- [21] משפט כהן (סי' נו אות ד סעי' א-ב); אחרית השנים (פ"ד אות ג); חזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ו). ועי' מנ"ח (מצוה תרז).
- [22] הרב קוק צ"ל (משפט כהן סי' נו אות א) והחזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ו) מסבירים שכיום אין מתוודים, מפני שאין אנו מקיימים מצוות הפרשת תרו"מ ונתינתם בשלמות. והראב"ד (מע"ש פי"א ה"ב) סובר שהידידי נוהג רק בפני הבית. ועי' המעשר והתרומה (פרק א סעי' עב, ציונים ס"ק קסב-קסג).
- [23] אחרית השנים (פרק ד סעי' ה); בצאת השנה (עמ' נב סעי' ד).
- יש להשתדל לאמר הודיית מעשרות זו לפני הכותל: אחרית השנים (פ"ד ה"ד, פרק ה אות לב).
- [24] עפ"י רמב"ם (בפיה"מ, מע"ש פ"ה מ"ג); כפתור ופרח (פרק מב). וכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א. ועי' עשר תעשר (הלכה שב).
- [25] כך הנהיג האדר"ת בירושלים: אחרית השנים (פ"ד ה"ד, פרק ה אות לב).
- [26] עפ"י רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ה); לבוש וש"ך (יו"ד סי' שלא ס"ק קסא). וכ"כ בעשר תעשר (הלכה רצא).